

DEMOCRÀCIA I PARTICIPACIÓ POLÍTICA

Les mobilitzacions de la primavera de 2014 a Bòsnia: un intent de trencar els marcs ètnics i obrir les portes de la participació política

Berta López Domènech

Diversos manifestants coregen consignes en contra del govern durant una concentració a Sarajevo, el 9 de febrer de 2014. Les manifestacions que van començar a la localitat de Tuzla es van estendre a nombroses ciutats de Bòsnia i Hercegovina. Alguns analistes van parlar d'una "primavera bosniana". Fotografia: Antonio Bronic/Reuters

En els últims anys, els Balcans occidentals han estat escenari de nombroses mobilitzacions socials. Des de protestes estudiantils a manifestacions en defensa del medi ambient i de l'espai públic; des de mobilitzacions a favor de la democràcia i contra la corrupció a reivindicacions a favor dels drets socials i civils.

A Sèrbia, protestes mediambientals —com les de Rio Tinto entre 2021 i 2022 o el moviment Ne Davimo Beograd (no deixem que Belgrad s'ofegui) iniciat el 2014— i protestes antigovernamentals contra el règim d'Aleksandar Vučić i el seu Partit Progressista Serbi (SNS) —com el moviment 1 de 5 milions i el de Sèrbia Contra la Violència del 2023— han protagonitzat la vida política del país aquesta última dècada.

A Macedònia del Nord, l'anomenada Revolució dels Colors va aconseguir tombar el 2017 el govern del fins aleshores primer ministre Nikola Gruevski, al poder des de l'any 2006. A Montenegro, milers de ciutadans van sortir al carrer l'any 2019 per protestar contra la corrupció, el clientelisme i l'autoritarisme de l'aleshores president Milo Đukanović, al poder des de 1991; un moviment que es va batejar com a *Resist*.

A més, durant els últims anys han tingut lloc marxes de l'orgull LGTBI i manifestacions contra la violència masclista a tota la regió.

A Bòsnia i Hercegovina, les mobilitzacions socials més importants des del final de la guerra van tenir lloc fa deu anys. El febrer de 2014, una concentració de treballadors industrials a Tuzla va acabar desembocant en una onada de protestes antigovernamentals a tot el país. Les imatges d'edificis oficials en flames en diferents ciutats bosnianes i les assemblees ciutadanes que van sorgir arran de les mobilitzacions van fer revifar l'esperança de la possibilitat d'una alternativa al sistema Dayton, instaurat el 1995 com un mecanisme per posar fi a la guerra.

Una dècada després, el país continua articulat per un sistema institucional que reparteix el poder en quotes ètniques i que dificulta l'emergència de projectes polítics cívics que s'escapin d'aquest marc. Durant aquest temps, tant Bòsnia com la resta dels països de la regió han experimentat un retrocés en termes d'estàndards democràtics i estat de dret.

Iniciatives cíviques que sobrepassen el discurs nacionalista i populista i que defensen qüestions a favor del bé comú han proliferat per tota la regió

Malgrat això, durant aquest període la societat civil ha continuat activa. Iniciatives cíviques que sobrepassen el discurs nacionalista i populista i que defensen qüestions a favor del bé comú han proliferat per tota la regió. Aquestes iniciatives han obert la porta a la possibilitat d'articular noves formes de governança més democràtiques i participatives i han ofert una nova esperança de transformació democràtica a Bòsnia i Hercegovina i als Balcans occidentals.

Primavera bosniana: de protestes antigovernamentals a assemblees ciutadanes

A Bòsnia i Hercegovina, les protestes van començar el 5 de febrer de 2014 a Tuzla, un dels centres industrials al nord-est del país. Treballadors de les fàbriques es van concentrar per reclamar el pagament de salaris i pensions i demanar compensacions per les conseqüències dels tancaments de diverses fàbriques de la zona arran de processos de privatització tèrbols. Estudiants, pensionistes i altres ciutadans es van unir a les protestes, descontents amb el deteriorament de les condicions socioeconòmiques i l'alta taxa d'atur, però també

amb la corrupció i l'abús de les estructures de la postguerra per part de les elits polítiques per al benefici d'una minoria. Més enllà del descontentament amb la classe política, es palpava la frustració de la població per la sensació de falta d'alternatives a un sistema que ha portat el país a un punt mort polític.

Els dies següents, les manifestacions es van estendre a més de trenta ciutats del país. En alguns casos, van acabar amb episodis violents i enfrontaments amb la policia. Les imatges d'edificis governamentals en flames a Sarajevo i també a Tuzla i Zenica van atreure l'atenció dels mitjans internacionals, que en aquells moments van parlar d'una "primavera bosniana", en una comparativa amb les mobilitzacions que van inundar els països del món àrab entre els anys 2010 i 2012.

Després de la primera setmana de protestes, les mobilitzacions van anar perdent intensitat. No obstant això, en paral·lel, els manifestants van començar a organitzar-se mútuament en assemblees ciutadanes, *plenums*, a través dels quals van articular les seves demandes, que feien referència principalment als privilegis de la classe política i als processos de privatització de les fàbriques. Entre les seves exigències hi havia la dimissió d'alguns càrrecs polítics i la formació d'un govern d'experts, sense perfils vinculats a la política. Al centre de les reivindicacions també hi havia la reforma del sistema constitucional resultant dels Acords de Pau de Dayton de 1995 per completar la transformació democràtica del país.

Un edifici del govern local de Tuzla, a Bòsnia i Hercegovina, crema durant les protestes del dia 7 de febrer de 2014, iniciades a partir d'una concentració de treballadors industrials. Els manifestants van incendiar edificis oficials en diferents ciutats bosnianes. Fotografia: Dado Ruvic/Reuters

Les assemblees ciutadanes van sorgir de manera relativament espontània a Sarajevo i a Tuzla, però es van multiplicar per tot el país, no només a les principals ciutats com Mostar, Zenica, Bihać o Brčko, sinó també en ciutats més petites de l'interior com Bugojno i Travnik. Les assemblees, autogestionades de manera força horitzontal, van obrir la porta de la participació política de la població general. Les xarxes van jugar un paper fonamental a l'hora de facilitar-ne la difusió i la coordinació.

En alguns casos, les autoritats van respondre a les demandes dels manifestants. Primers ministres i altres càrrecs polítics d'alguns cantons de la Federació van presentar la seva dimissió, i alguns parlaments cantonals van acceptar, almenys sobre el paper, les demandes de les persones mobilitzades. Aquestes dimissions inicialment es van veure com una victòria i un senyal de canvi, però no van anar acompanyades de cap canvi sistèmic i, per tant, van acabar suposant, simplement, un canvi cosmètic, sense impacte a gran escala.

Durant unes setmanes, les assemblees ciutadanes van semblar poder desafiar *l' statu quo* i oferir una alternativa transformadora, sorgida de la mateixa ciutadania bosniana, vint anys després del final de la guerra. Malgrat aquest optimisme inicial, les assemblees van anar perdent múscul fins a deixar d'estar actives l'abril d'aquell mateix any. La mobilització social i les demandes ciutadanes no van arribar a traduir-se en un projecte polític amb continuïtat i opcions electorals.

El temps i la perspectiva van demostrar que les anàlisis que parlaven d'una primavera bosniana van sobredimensionar l'impacte real de les protestes. En part, segurament, perquè bevien més del desig d'imaginar una Bòsnia diferent que trenqués finalment amb un sistema polític deficient i discriminatori que no pas de les opcions reals que les assemblees ciutadanes tenien per transformar un sistema sovint batejat com el més complex del món.

Les raons que expliquen que les protestes no s'acabessin traduïnt en un projecte polític són múltiples i tenen a veure tant amb la naturalesa de les mobilitzacions i el mateix sistema politicoinstitucional bosnià com amb la reacció de les elits polítiques locals i la comunitat internacional. D'una banda, la falta de lideratge, estructura i una agenda que tots els ciutadans poguessin fer seva va dificultar la continuïtat de les assemblees, mentre que el mateix sistema, articulat al voltant de l'afiliació i la representació ètniques, obstaculitza l'emergència de propostes polítiques cíviques que trenquin aquest marc. D'altra banda, els esforços de la classe política i part dels mitjans per deslegitimar les protestes —van referir-se als manifestants com a “hooligans” i van comparar les protestes amb la guerra dels noranta— també van contribuir a debilitar el moviment.

Durant unes setmanes, va semblar que les assemblees ciutadanes podien desafiar *l' statu quo* i oferir una alternativa transformadora

Tampoc no hi va ajudar la tímida resposta de la comunitat internacional, que es va centrar a insistir en la necessitat d'evitar disturbis en comptes de destacar el potencial

democratitzador de les mobilitzacions per por a una escalada violenta en un territori ja inestable. L'Alt Representant del moment, Valentin Inzko, va contribuir a emmarcar les protestes en termes bèl·lics quan va afirmar que la Unió Europea hauria de plantejar-se enviar tropes en cas que la situació escalés.

L'etnicitat, fora de l'equació

Una de les raons que explica que les mobilitzacions de la primavera de 2014 i els *plenums* resultessin esperançadors va ser que l'afiliació ètnica quedava fora de l'equació. La naturalesa de les protestes i demandes ciutadanes s'escapava de la lògica nacionalista en la qual, des del final de la guerra, s'havien emmarcat les dinàmiques polítiques a Bòsnia, i va trencar amb l'estereotip segons el qual la divisió ètnica al país balcànic impossibilita l'aparició de projectes cívics que vagin més enllà de l'afiliació nacional i que aglutinin la població en tant que ciutadans.

De fet, al centre de la protesta hi havia la frustració cap a un sistema institucional caduc i deficient i la crítica a la instrumentalització d'aquest sistema per part de les elits polítiques, que des del final de la guerra han atiat la retòrica nacionalista i de divisió ètnica per continuar repartint-se el pastís, mantenir les quotes de poder i evitar afrontar les qüestions que afecten la població en conjunt.

Aquesta dinàmica, amb vetos creuats i discussions constants sobre les competències dels diferents territoris i dels nivells de l'Administració, no només ha portat al país a un punt de bloqueig, sinó que perjudica directament el dia a dia dels ciutadans. Uns mesos abans de les protestes, l'estiu de l'any 2013, la disputa per la nomenclatura dels números d'identificació personal entre partits polítics de les dues entitats territorials que conformen Bòsnia i Hercegovina —la República Srpska, de majoria sèrbia, i la Federació, compartida per bosnians i croats— li va costar la vida a un nadó de tres mesos, que no va poder viatjar a l'estranger per sotmetre's a un tractament mèdic urgent perquè no va poder accedir a fer-se el passaport.

Malgrat que les reivindicacions dels manifestants no eren de caràcter nacionalista, part de la classe política va utilitzar la carta ètnica per intentar neutralitzar les protestes. Milorad Dodik, actual president de la República Srpska —que, en aquells moments, es trobava en el seu primer mandat— va presentar les protestes com a antisèrbies, i les va acusar de tenir com a únic objectiu destruir l'entitat serbobosniana. Malgrat que les mobilitzacions no tenien cap component ètnic, és cert que un gran volum de les protestes va tenir lloc a la Federació, amb l'excepció de manifestacions de menor escala a Banja Luka, Prijedor i Bijeljina.

Tot i que les reivindicacions de les manifestacions i assemblees no van arribar a traduir-se en un projecte polític, l'experiència dels *plenums* és valuosa per l'exercici de democràcia directa i participació política ciutadana que va representar. Durant els anys següents, es van succeir noves mobilitzacions a Bòsnia per diferents motius, com la protecció del territori, la defensa de la justícia i la lluita contra la violència masculista.

L'any 2018, la mort en estranyes circumstàncies del jove estudiant bosnià David Dragičević a Banja Luka va desencadenar una sèrie de protestes, que van començar en aquesta ciutat de la República Srpska i es van estendre per diferents ciutats del país fins a reunir 40.000 persones. El jove va ser trobat amb signes de tortura una setmana després de desaparèixer, i davant de la sospita que la policia hauria encobert els responsables de l'esdeveniment, milers de ciutadans van sortir durant mesos al carrer per exigir l'esclariment del cas i demanar justícia.

Durant els últims anys, Bòsnia també ha estat escenari de mobilitzacions mediambientals i en defensa del territori. A finals de 2020, la població de Jajce va impulsar amb èxit una petició per aturar la construcció d'una planta hidroelèctrica en aquesta ciutat del cantó de Bòsnia Central. Pocs anys abans, l'estiu de 2017, la comunitat local de Kruščica, una aldea a menys d'un centenar de quilòmetres de Jajce, va aconseguir aturar la construcció d'una altra planta similar a la zona. Durant més de cinc-cents dies, diverses dones del poble van bloquejar el pont que travessava el riu per evitar que hi poguessin arribar les màquines.

Tot i que les reivindicacions no es van traduir en un projecte polític, l'experiència bosniana del 2014 és valuosa per l'exercici de participació política ciutadana que va representar

L'any 2019, Bòsnia va organitzar per primera vegada una marxa de l'orgull LGTBI, que va arribar a la cinquena edició l'any 2024. El 2023, l'assassinat d'una dona en mans de la seva parella mentre ell retransmetia el crim per xarxes socials va provocar una onada de protestes contra la violència masclista en diferents ciutats del país. Un any abans, el 2022, l'assassinat d'una altra dona a Bihać —la principal ciutat del nord-oest del país— ja havia desencadenat una sèrie de manifestacions per exigir la introducció del feminicidi com a delictes penal i intensificar la prevenció de la violència masclista.

La reforma constitucional, un altre cop sobre la taula

La particularitat dels *plenums* rau en el fet que, per primera vegada des del final de la guerra, va semblar creïble la idea d'una reforma al sistema Dayton que, a diferència dels intents anteriors, sorgia de la mateixa ciutadania bosniana. El caràcter de les mobilitzacions revifa l'esperança d'una possible reforma al sistema politicoinstitucional de Dayton, dissenyat durant les negociacions pels acords de pau en aquesta ciutat nord-americana l'any 1995 per posar fi a la guerra.

Amb el lema “un Estat, dues entitats, tres pobles constituents,” els acords són un intent de reconciliar els diferents interessos de les parts involucrades i mantenir un equilibri de poder per evitar que una part pugui imposar els seus interessos sobre les altres. Els Acords de Pau de Dayton, doncs, no tenen com a punt de partida la lògica de garantir la igualtat entre tots els ciutadans, sinó de garantir la igualtat entre els grups ètnics.

Els acords van dividir el país en dues entitats territorials, la República Srpska i la Federació de Bòsnia i Hercegovina, i van establir un sistema institucional enrevessat que combina el repartiment del poder de manera conjunta en l'àmbit estatal, sobre la base de criteris ètnics, amb la descentralització territorial de competències de forma asimètrica entre les dues entitats, que gaudeixen d'un alt nivell d'autonomia.

La constitució garanteix la representació dels tres pobles constituents i els atorga dret de veto; un dret que també tenen les dues entitats. Es tracta d'un sistema complex que només és viable si hi ha voluntat i compromís per part de les elits polítiques per fer-lo funcionar. A la pràctica, aquest mecanisme de veto, pensat per garantir la igualtat de drets dels grups constituents i per ser utilitzat únicament en casos en què es vegi afectat el seu "interès nacional vital", s'ha convertit en una eina per blindar els privilegis de l'elit política vinculada als principals partits nacionalistes, que han abusat dels mecanismes de bloqueig per boicotejar la presa de decisions i el funcionament de les institucions. [1]

A part de ser deficient, el sistema Dayton és discriminatori cap a una part important de la població bosniana. La presidència tripartida i la cambra alta del parlament estan reservades a bosnians, serbis i croats. A més, els representants serbis s'escullen únicament a la República Srpska, mentre que els bosnians i croats són elegits a la Federació. Aquesta disposició infringeix els drets polítics d'uns 400.000 ciutadans bosnians (un 12% de la població) [2] que no s'identifiquen amb cap dels tres grups ètnics, o bé no viuen al territori que escull els seus representants.

El sistema Dayton infringeix els drets polítics d'uns 400.000 ciutadans bosnians, el 12% de la població

A més, el fet que la participació política, tant activa com passiva, estigui vinculada a l'afiliació ètnica i al lloc de residència dificulta l'emergència i la consolidació de projectes polítics que no estiguin vertebrats entorn d'aquesta qüestió.

El repartiment de les quotes de poder per criteris ètnics i la consegüent acumulació d'aquest poder a determinades zones per part dels tres principals partits nacionalistes ha afavorit el clientelisme i la captura de l'estat mitjançant, per exemple, el nomenament de càrrecs en empreses o serveis públics. La manca de perspectiva fora d'aquests circuits clientelistes ha provocat una fuga de cervells i ha obligat molta gent jove a buscar-se un futur fora del país. Unes 50.000 persones, sobretot professionals qualificats, emigren de Bòsnia cada any, i gairebé la meitat dels joves es plantegen abandonar el país. [3]

Dayton s'ha utilitzat com a boc expiatori per justificar l'estancament i la disfuncionalitat del país. Tanmateix, és deshonest culpar únicament les estructures i no l'abús que n'han fet les autoritats. De fet, Dayton no va ser un sistema concebut com una proposta institucional per a Bòsnia a llarg termini, sinó com un mecanisme temporal per posar fi a la guerra i un punt de partida per a la construcció del país després de la dissolució de Iugoslàvia. Així, el

problema no rau en el sistema en si mateix, sinó en la instrumentalització que n'han fet les elits polítiques per obtenir beneficis propis. També hi ha hagut una falta de voluntat per part d'aquestes elits per reformar el sistema que els garanteix elevades quotes de poder.

La mobilització social de la primavera de 2014 va fer revifar l'esperança d'una reforma del sistema Dayton, gairebé vint anys després que s'establís. Durant la dècada anterior es van dur a terme diversos intents de reformar la Constitució, però tots van acabar fracassant. El cas de 2014 es diferencia dels anteriors principalment per dos elements. En primer lloc, pel fet que fins aleshores sempre havia estat la comunitat internacional, sobretot els Estats Units amb el suport de la Unió Europea, qui havia tingut la iniciativa de posar el tema sobre la taula, mentre que el 2014 la demanda de canvi provenia de dins del país. I, en segon lloc, perquè es reverteix la lògica *top-down*. En el passat, els esforços s'havien centrat sempre en negociacions a porta tancada entre líders polítics per aconseguir que arribessin a un acord, fet que deixava la població al marge. En aquest cas, era a la inversa: van ser els mateixos ciutadans els que van formular les propostes.

En els anys posteriors a la guerra, es van dur a terme avenços importants cap a la unificació del país: es van transferir competències en qüestions de fiscalitat i judicatura al nivell central i es va crear una policia i un exèrcit comuns. Coincidint amb el desè aniversari dels acords de Dayton, a finals de 2005, es va iniciar un procés de negociació intervingut per la comunitat internacional per intentar arribar a un acord entre els diferents partits polítics amb l'objectiu de reformar la Constitució. La iniciativa va sorgir a partir de la publicació d'un informe de la Comissió de Venècia [4] que criticava el sistema constitucional bosnià i recomanava una sèrie de canvis en vista de l'inici del procés d'adhesió de Bòsnia a la Unió Europea.

Les mobilitzacions del 2014 a Bòsnia van ser esperançadores perquè l'afiliació ètnica quedava fora de l'equació. Per primer cop des del final de la guerra, la idea d'una reforma al sistema Dayton va semblar creïble

Aquell va ser el moment en què Bòsnia ha estat més prop d'un canvi constitucional. Després de mesos de negociacions a porta tancada entre els diferents líders polítics del país, la primavera de 2006 els principals partits van avalar un paquet de reformes —batejat com a Aprilski Paket— [5] per reformar la Constitució. En l'últim moment, dos dels partits es van fer enrere i les mesures no van aconseguir la majoria necessària al parlament. Amb aquest fracàs, i després de les eleccions de l'octubre de 2006, desapareix l'impuls necessari i s'esvaeix la predisposició política per arribar a consensos. En els anys següents, les converses es van revitalitzar amb més o menys intensitat diverses vegades, però totes van acabar en paper mullat.

La transició incompleta dels Balcans

Des de l'anomenada Revolució Bulldòzer que va acabar amb la caiguda de Slobodan Milošević l'any 2000 fins al moviment Sèrbia Contra la Violència que durant uns quants mesos de 2023 va ocupar diverses ciutats d'aquest país balcànic, en les últimes gairebé tres dècades els països de l'antiga Iugoslàvia han estat escenari de nombroses mobilitzacions socials: protestes estudiantils, manifestacions en defensa del medi ambient i de l'espai públic, mobilitzacions a favor de la democràcia i en contra de la corrupció i també reivindicacions a favor dels drets socials i civils.

En els anys posteriors al final de les guerres dels noranta, els països dels Balcans han experimentat un procés de triple transició: de la guerra a la pau, d'una economia comunista a una economia de mercat i d'un sistema de partit únic a una democràcia pluralista. [6] La Unió Europea juga un paper clau en aquest procés, sobretot en la transformació democràtica. Històricament, la perspectiva de passar a ser estat membre de la UE i la necessitat de complir els criteris d'adhesió ha funcionat com a incentiu per accelerar la transició cap a un sistema democràtic.

L'any 2014 coincideix amb l'inici de la Comissió Europea presidida per Jean-Claude Juncker. Durant la seva primera compareixença davant el Parlament Europeu, Juncker va tancar la porta de la UE a l'entrada de nous estats membres durant el seu mandat. La desaparició de la perspectiva d'adhesió europea va afectar negativament la transformació democràtica de la regió i va deixar orfes els actors polítics i socials que treballaven en aquesta direcció.

Malgrat que la transformació democràtica sigui la pedra angular de la política d'ampliació de la Unió Europea envers els Balcans, la por de l'escalada de la inestabilitat en una zona ja volàtil ha fet que la UE sovint hagi prioritzat erròniament l'estabilitat en detriment d'altres consideracions com, per exemple, la consolidació democràtica. La Unió Europea ha caigut repetides vegades en la trampa del dilema entre estabilitat i democràcia. Aquesta lògica ha fet que, en alguns casos, la UE hagi acabat tolerant —o fins i tot donant suport— a règims amb greus deficiències democràtiques i pràctiques autoritàries a canvi d'una suposada garantia de seguretat, fet que ha contribuït a un fenomen conegut com a establocràcia.

En l'última dècada, Bòsnia i la resta dels països de la regió han experimentat un retrocés en termes d'estàndards democràtics i d'estat de dret. Malgrat això, durant aquest període la societat civil ha continuat activa.

Deu anys després de la negativa de Juncker, la Unió Europea es troba en una conjuntura geopolítica diferent. Després de molts anys en què l'ampliació de la UE era una qüestió en segon pla, la invasió russa d'Ucraïna el febrer de 2022 va tornar a situar aquest tema al centre del debat sobre l'avenir del projecte europeu. Malgrat que el repte és majúscul, aquesta nova realitat pot tornar a oferir una perspectiva esperançadora per al futur de Bòsnia i del conjunt dels Balcans.

REFERÈNCIES

- 1 — López Domènech, B. (2023). “Leaving Dayton for Brussels: Reviving Bosnia’s constitutional reform”. *Discussion paper*. European Policy Centre (EPC). [Disponible en línia](#).
- 2 — Human Rights Watch (2019). “Bosnia and Hercegovina: Ethnic Discrimination a Key Barrier”. Article publicat el 12 de desembre de 2019. [Disponible en línia](#).
- 3 — UNFPA (2021). “Survey on youth emigration in Bosnia and Hercegovina”. Enquesta publicada per UNFPA BiH, proMENTE i Ipsos. [Disponible en línia](#).
- 4 — Comissió de Venècia (2005). “Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Hercegovina and the Powers of the High Representative”. Consell d’Europa. [Disponible en línia](#).
- 5 — Fondacija Centar za javno pravo (2006). “Amandmani na ustav Bosne i Hercegovine (Aprilski Paket Ustavnih Promjena)”. [Disponible en línia](#).
- 6 — Balfour, R.; Stratulat, C. (2011). “The democratic transformation of the Balkans”. European Policy Centre (EPC). *EPC Issue Paper* número 66. [Disponible en línia](#).

Berta López Domènech

Berta López Domènech és analista política especialitzada en els Balcans occidentals i en la política d'ampliació de la Unió Europea al *think tank* European Policy Centre (EPC) de Brussel·les. Actualment, les seves investigacions se centren en qüestions com el nexa entre els processos d'ampliació i reforma de la Unió Europea, l'activitat política dels països dels Balcans, l'estat de la democràcia i l'autoritarisme a la regió, el paper de la societat civil, el diàleg entre Kosovo i Sèrbia o la influència estrangera als Balcans. Graduada en Relacions Internacionals per la Universitat Ramon Llull, té un màster en Periodisme per la mateixa universitat. Abans d'arribar a l'EPC, va treballar al Post-Conflict Research Centre, a Sarajevo (Bòsnia i Hercegovina), on també va exercir d'observadora electoral. Ha treballat al Comitè Europeu de les Regions, a la Conferència de les Regions Perifèriques Marítimes (CRPM) i a *El Periódico*.